

OD ANTOLOGII DO ANTOLOGIZOWANIA. PRZYPADEK NOWEGO DRAMATU POLSKIEGO

From Anthology to Anthologizing. The Case of New Polish Drama

ANNA SOBIECKA

Akademia Pomorska w Słupsku, Polska

E-mail: anna.sobiecka@apsl.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5155-0393>

Abstract

The article attempts to describe the anthologies of a new Polish drama. The selected anthologies contain dramatic texts written following the breakthrough of 1989. The aim of this article is to analyse the process of transformation of anthology (understood as the art of selection) into anthologizing, which verges on theoretical and literary practice, or even a certain methodological strategy. The research perspective presented in this paper seeks further examination of the very nature of dramatic texts, which seem to evolve from the classical concept of drama into “texts for theatre”.

Keywords: anthology, anthologizing, new Polish drama, “texts for theatre”

Streszczenie

Artykuł charakteryzuje antologię nowego dramatu polskiego, które zawierają teksty dramatyczne powstałe po przełomie 1989 r. Jego celem jest analiza procesu przemiany antologii, rozumianej jako sztuka wyboru, w antologizowanie, mieszczące się na granicy praktyki teoretyczno-literackiej czy nawet pewnej strategii metodologicznej. W dalszej perspektywie badawczej mieszczą się także pytania o naturę tekstu dramatycznego ewoluującego od klasycznie rozumianego dramatu ku „tekstom dla teatru”.

Słowa kluczowe: antologia, antologizowanie, nowy dramat polski, „teksty dla teatru”

Pozycja współczesnego dramatu polskiego, powstającego po 1989 r., wydaje się nie do podważenia, podobnie jak cezura funkcjonująca w najnowszej historii teatru¹. Antologie nowego dramatu, jak np. *Pokolenie porno i inne utwory teatralne*², *Made in Poland*³, obie w wyborze Romana Pawłowskiego, czy dwutomowy zbiór *Trans/formacja. Dramat polski po 1989 r. Antologia I i II*⁴, w opracowaniu i ze wstępami Jacka Kopcińskiego, utorowały najnowszej dramaturgii miejsce, które zajmuje w chwili obecnej⁵. Jednakże procesowi umieszczania sztuk w wyborach tekstów towarzyszył proces, jak się wydaje, dużo istotniejszy. Antologizowanie stało się z jednej strony sposobem wskazywania nowych i ciekawych tekstów, debiutantów w sztuce dramatopisania i „pisania dla teatru”, z drugiej próbą pierwszych omówień literaturoznawczych. Z perspektywy ostatnich dekad równie ważne okazały się teksty wybierane do antologii (sztuka wyboru), jak i wstępne komentarze do tekstów ujawniające strategie dokonywanych wyborów, które na pewien czas wyznaczyły kierunki rozpoznań badawczych, a także dookreśliły kondycji najnowszej dramaturgii (sztuka interpretacji i wartościowania).

Przyjrzenie się procesowi przemiany antologii, rozumianej jako sztuka wyboru, w antologizowanie, mieszczące się na granicy praktyki teoretycznoliterackiej czy, szerzej, pewnej strategii metodologicznej, stanie się celem niniejszego artykułu. Jeżeli bowiem założymy, że doświadczenie pisania, jak przekonuje Anna Krajewska, jest „doświadczeniem dramatycznym”⁶, to antologia na poziomie układu pewnej grupy tekstów będzie jedynie sztuką wyboru, ale strategie wpisane w proces antologizowania mogą być rozpatrywane w kontekście sztuki dramatyzacji rzeczywistości (antologie dyskursów dramatycznych). Tym bardziej że wraz ze zmianą w sposobie postrzegania sztuki wyboru dramatów w sztukę antologizowania dokonała się jeszcze jedna istotna zmiana, a mianowicie odejście od tradycyjnie rozumianego dramatu ku tekstom pisany dla teatru. Na marginesie rozważań warto podkreślić, że w dobie teatru postdramatycznego i głoszonych tez

¹ Vide Z. Majchrowski, *Szczątki założycielskie, w: 20-lecie. Teatr polski po 1989*, red. D. Jarząbek, M. Kościelniak, G. Niziołek, Kraków 2010, s. 7–19.

² *Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne. Antologia najnowszego dramatu polskiego w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2004.

³ *Made in Poland. Dziewięć sztuk teatralnych z Polski w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2006.

⁴ *Trans/formacja. Dramat polski po 1989 r. Antologia*, wybór i wstęp J. Kopciński, t. 1, Warszawa 2012, t. 2, Warszawa 2013.

⁵ Nieco inny charakter ma wybór dokonany przez J. Kłossowicza w *Antologii dramatu polskiego 1945–2005*. Zgromadzone w dwóch tomach teksty prezentują dorobek pokolenia twórców ważnych dla polskiej dramaturgii lat 1945–1989 (m.in. I. Iredeński, W. Myśliwski, S. Mrozek, J. Iwaszkiewicz, W. Terlecki, M. Białoszewski, T. Różewicz, W. Gombrowicz), a także przedstawicieli młodszego pokolenia dramatu, tworzących po 1989 r. (m.in. I. Villquist, L. Amejko, K. Bizio, M. Walczak, M. Pruchniewski, W. Tomczyk). *Antologia dramatu polskiego 1945–2005*, wybór i oprac. J. Kłossowicz, t. 1–2, Warszawa 2007.

⁶ A. Krajewska, *Pisanie jako dramatyzacja*, „Przestrzenie Teorii” 2008, nr 10, s. 5–7.

o końcu dramaturgii sztuka pisania dramatów przetrwała i nadal się rozwija⁷. I choć współczesne dramatopisanie nieco inaczej definiuje relacje między tekstem a teatrem, już nie jako dominanty, ale elementu scenicznej kompozycji, to wciąż powstają nowe dramaty, a ich antologię wybory sztuk dramatycznych traktują jako rodzaj dramatyzacji rzeczywistości o wyraźnych funkcjach już nie tylko deskrypcyjnych, ale także perswazyjnych.

Antologie

Pierwsze antologie nowego dramatu miały wymiar głosu pokoleniowego, będąc aktem nobilitującym autorów, a zarazem gestem autoidentyfikacji pokolenia dramaturgów debiutujących po 1989 r. Oprócz wspomnianego już wcześniej *Pokolenia porno* i *Made in Poland*, niemal w tym samym czasie, ukazywały się kolejne antologie, jak np. *Echa. Repliki. Fantazmaty*⁸, wydane przez Księgarnię Akademicką⁹, czy wybór dokonany przez teatr instytucjonalny TR Warszawa, będący odpowiedzią na zrealizowany w sezonie teatralnym 2005/2006 przez Grzegorza Jarzynę projekt TR/PL, nazwany przez twórców „poligonem dramaturgicznym”¹⁰. Ostatnia z wymienionych antologii stanowi ciekawy przykład wprowadzenia do obiegu czytelniczego tekstów, które swoje premiery teatralne miały bądź miały mieć wkrótce po publikacji. Projekt Jarzyny zakładał realizację dwóch celów: „teatr i Polskę”¹¹. Młodzi reżyserzy mieli mówić własnym głosem o polskiej rzeczywistości, a ich inscenizacje stawać się „historycznym”, choć „alternatywnym” świadectwem przemian dokonujących się w kraju. Równie ambitnym założeniem projektu było „wypróbować i poddać weryfikacji nowe metody scenicznej narracji, odnaleźć dla polskiego teatru nowe estetyki”¹².

⁷ Vide H-T. Lehmann, *Teatr postdramatyczny*, przeł. D. Sajewska, M. Sugiera, Kraków 2004.

⁸ *Echa. Repliki. Fantazmaty. Antologia nowego dramatu polskiego*, red. M. Sugiera, A. Wierchowska-Woźniak, Kraków 2005.

⁹ W 2015 roku Księgarnia Akademicka zapoczątkowała serię wydawniczą Nasze Dramaty w całości poświęconą polskiej dramaturgii współczesnej. Jak deklarują wydawcy, seria „Została stworzona w odpowiedzi na rosnącą we współczesnej kulturze polskiej potrzebę obcowania z dramatem jako dziełem pisarza. Wydaje się bowiem, że spośród wszystkich rodzajów literackich, powstających w Polsce przełomu tysiącleci, dramat podlegał przemianom najbardziej wyrazistym – narodził się wręcz jako nowy rodzaj artystycznej ekspresji. Zagarniając obszary świata dotychczas »nieprzedstawionego«, okazał się laboratorium wrażliwości artystycznej Polaków, łamiąc konwencje i oczekiwania odbiorców, odświeżył nasze rozumienie dramatyczności życia w Polsce tu i teraz”. Słowa te wprost nawiązują do koncepcji „doświadczenia dramatycznego” Krajewskiej. Dotąd ukazały się wybory dramatów, m.in.: M. Sikorskiej-Miszczuk, A. Pałygi, M. Pruchniewskiego, T. Mana, M. Bielińskiego i M. Guśniowskiej. Vide <https://books.akademicka.pl/publishing/catalog/series/nd> (d.d. 03.03.2021).

¹⁰ *TR/PL: Bajer/Kochan/Maslowska/Sala/Wojcieszek. Antologia nowego dramatu polskiego*, red. A. Tuszyńska, Warszawa 2006, s. 5.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*. Premiery na scenie TR Warszawa: *Cokolwiek się zdarzy, kocham cię* P. Wojcieszka (2005), *Strefy działań wojennych* M. Bajera (2006), *Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku* D. Masłowskiej (2006), *Trzecie przyjsście* P. Sali (czytanie dramatu 2006).

Antologie-manifesty młodego pokolenia twórców i nowego dramatu uświadomiły konieczność przemian w polskim teatrze, które miały dokonać się za sprawą nowej dramaturgii, zaangażowanej w prowadzenie dialogu z publicznością i czytelnikami, dramaturgii „inaczej” widzącej i przedstawiającej świat, także w kontekście procesu dramatyзації „nowej” rzeczywistości¹³. Konsekwencją stał się dynamiczny rozwój nowego dramatu, który wkroczył na sceny nie tylko za sprawą nowych spektakli, ale także pokazów warsztatowych, czytań performatywnych i publikacji książkowych.

W kontekście podjętych rozważań należy wspomnieć o kilku inicjatywach, które pośrednio zaważyły na kształcie najnowszej dramaturgii, a także na jej antologiach. Od sezonu artystycznego 1994/1995 wpływ na życie teatralne wywierał Ogólnopolski Konkurs na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej, który miał na celu popularyzację współczesnego dramatu, promocję rodzimych dramatopisarzy, wspomaganie teatrów wystawiających dramaty polski i adaptacje polskiej literatury współczesnej oraz nagradzanie najciekawszych przedstawień repertuarowych¹⁴. W 2003 r. powstało Laboratorium Dramatu Tadeusza Słobodzianka, w kręgu jego zainteresowań znalazła się nowa dramaturgia, polska i obca. Laboratorium łączyło działania warsztatowe i teoretyczne, prowadzone w ramach warsztatów dla dramatopisarzy i Szkoły Dramatu, ze sceniczną realizacją tekstów¹⁵. Unikatowa metoda działania polegała na włączaniu w proces powstawania dramatu innych, poza autorem, osób, w tym: aktorów, reżyserów, specjalistów, widzów, zaś w proces powstawania spektaklu – autora. Różnorodność inicjatyw podejmowanych przez Laboratorium otworzyła drogę dla popularnych dzisiaj czytań dramatu, mieszczących się w formule *stage reading*¹⁶.

W 2006 r. odbyła się pierwsza edycja Festiwalu Polskich Sztuk Współczesnych R@Port, zorganizowanego przez Teatr Miejski im. Witolda Gombrowicza w Gdyni i jej ówczesnego dyrektora Jacka Bunscha. Zwyciężył wówczas spektakl *Made in Poland* Przemysława Wojcieszka z Teatru im. Heleny Modrzejewskiej w Legnicy, w reżyserii autora¹⁷. W 2008 r. formuła festiwalu uległa rozszerzeniu. Wraz z pomysłem uhonorowania osiągnięć najnowszej dramaturgii powstała

¹³ M. Sugiera, A. Wierzchowska-Woźniak, *Wstęp*, w: *Echa. Repliki. Fantazmaty*, s. 7.

¹⁴ Sezon artystyczny 2020/2021 to dwudziesta siódma edycja konkursu.

¹⁵ Vide <https://teatrdramatyczny.pl/laboratorium-dramatu> (d.d. 28.02.2021).

¹⁶ Początkowo Laboratorium działało przy Teatrze Narodowym w Warszawie, od 2005 r. na scenie przy Olesińskiej 21, a od 2010 r. spektakle wystawiane są na dwóch scenach – w Teatrze na Woli i na Scenie Przędownik przy ulicy Olesińskiej 21.

¹⁷ Kolejne edycje R@portu przyniosły zwycięstwa spektakli: *Bóg Niżyński* autorstwa i w reż. P. Tomaszuka z Teatru Wierszalin w Supraślu (2007), *Żyd A. Pałygi* w reż. R. Talarczyka z Teatru Polskiego w Bielsku (2008), *Wszystkie rodzaje śmierci Pałygi*, na podstawie *Siddharty* H. Hessego, w reż. i oprac. muzycznym P. Passiniego z Teatru Łąźnia Nowa w Krakowie (2009). Pozostałe edycje festiwalu i laureatów odnotowuje strona internetowa, vide <http://www.festiwalraport.pl> (d.d. 28.02.2021).

Gdyńska Nagroda Dramaturgiczna ustanowiona przez Prezydenta Gdyni Wojciecha Szczurka. O jej odmiennym charakterze wobec nagród R@portu zadecydowały kryteria, które musiały spełniać utwory uczestniczące w zmaganiach konkursowych. Mogły w nich brać udział wyłącznie sztuki przed „debiutem”, czyli takie, które nie były wcześniej ogłaszane drukiem ani wystawiane na scenie. Pierwszą laureatką Gdyńskiej Nagrody Dramaturgicznej z 2008 r. została Magdalena Fertacz i jej *Trash Story*, która w tym samym roku miała premierę na scenie Teatru Ateneum im. Stefana Jaracza w Warszawie. Rok 2021 przyniósł czternastą edycję konkursu popularyzującego dramaturgię współczesną, a zakładka na stronie internetowej określona mianem „bazy sztuk” stanowi przykład – aktualizowanej raz do roku – antologii internetowej najnowszego dramatu polskiego¹⁸. W promocję nowej dramaturgii zaangażowały się także inne teatry instytucjonalne. Od 2012 r. odbywa się festiwal teatru dokumentalnego Sopot Non-Fiction, połączony z pracą nad spektaklami oraz sztukami najnowszymi. Jego współorganizatorem jest Teatr Wybrzeże, który wcześniej, za sprawą dyrektora Macieja Nowaka, promował ideę Szybkiego Teatru Miejskiego (STM). Jego opiekunem dramaturgicznym był Paweł Demirski. Teatr im. Wandy Siemaszkowej w Rzeszowie od 2014 r. jest organizatorem Festiwalu Nowego Teatru (wcześniej Rzeszowskich Spotkań Teatralnych), otwartego w sposób szczególnie na twórców niezależnych i offowych (nurt OFF-Konteksty). W ramach szóstej edycji festiwalu w 2019 r. zainicjowano projekt pod nazwą Scena Nowej Dramaturgii, której kuratorami są reżyserka Martyna Łyko oraz Witold Mrozek, krytyk i dramaturg. Ciekawą propozycją pozostaje także aspekt edukacyjny, wzorowany po części na modelu teatrolologii niemieckiej, zakładający kształcenie dramaturgów teatru. Przykładem może być Wydział Reżyserii Dramatu Akademii Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie i jedna ze specjalności wydziału – dramaturg teatru.

Wraz z rozwojem dramaturgii, oprócz antologii-manifestów, zaczął kształtować się nowy model zbiorów, pełniących funkcję podsumowań danego okresu twórczości, najczęściej dekady, lub dorobku dramaturgicznego poszczególnych autorów. Przykładem takiego wyboru pozostaje dwutomowa *Trans/formacja*, której tom pierwszy obejmował dramaty powstałe w latach dziewięćdziesiątych XX w., drugi prezentował teksty pierwszej dekady XXI w. *Trans/formacji I* towarzyszyła premiera serii wydawniczej *Dramat Polski. Reaktywacja*. Jak dotąd w cyklu tym zaprezentowano utwory starszego i średniego pokolenia dramaturgów (Władysława Terleckiego, Jana Wilkowskiego, Jarosława Marka Rymkiewicza,

¹⁸ Vide <http://www.gnd.art.pl/baza-sztuk> (d.d. 28.02.2021). W promowaniu najnowszej dramaturgii nie można zapominać o roli miesięcznika „Dialog”, poświęconego najnowszej dramaturgii teatralnej, filmowej, radiowej i telewizyjnej.

Romana Brandstaettera, Mariana Pankowskiego, Ireneusza Ireduńskiego), a także teksty przedstawicielei młodszego pokolenia, np. Lidii Amejko¹⁹. Z biegiem czasu zaczął poszerzać się krąg problematyzujący najnowszą dramaturgię, co miało odzwierciedlenie w publikacjach kolejnych antologii tematycznych, będących często efektem konkursów dramaturgicznych. I tak np. w 2005 r. wydano *Psychotest czyli antologię dramatów o HIV/AIDS*, zbiór tekstów zgłoszonych na konkurs Krajowego Centrum ds. AIDS, które miały „wychowywać i przełamywać stereotypy”, ale „nie straszyć”²⁰. W 2007 r. opublikowano *Mrok jak światło. Antologię dramatów inspirowanych życiem, myślą i twórczością Jana Pawła II*, która zawierała sztuki nagrodzone i wyróżnione w konkursie ogłoszonym przez Centrum Myśli Jana Pawła II na dramat „inspirowany” życiem i twórczością Karola Wojtyły²¹. W tym samym roku ukazała się antologia sztuk dedykowanych Teatrowi im. Heleny Modrzejewskiej w Legnicy *Dramaty Modrzejewskiej*²², która prezentowała zbiór utworów napisanych na zamówienie teatru i wystawionych tu między rokiem 1997 a 2005²³. Inne warte odnotowania antologie tematyczne nowego dramatu to m.in.: *Ikony, pseudoherosi i zwykli śmiertelnicy. Antologia najnowszego dramatu polskiego*²⁴ czy *Polska jest mitem. Nowe dramaty*²⁵, obie wydane przy współudziale Agencji Dramatu i Teatru ADiT. Pierwsza z wymienionych zawierała sztuki, które nie trafiły wcześniej do obiegu czytelniczego, choć miały już swoje premiery teatralne i zaistniały w świadomości krytyków. Wybór prezentował stan dramatu polskiego A.D. 2015 i zawierał utwory Szymona Bogacza, Jarosława Jakubowskiego, Jolanty Janiczak, Roberta Jarosza, Artura Pałygi, Szczepana Orłowskiego i Piotra Rowickiego. Wpisywał się także w obchody jubileuszu 250-lecia teatru publicznego w Polsce. Antologia *Polska jest mitem* stanowiła zbiór tekstów nagrodzonych w dwunastej edycji konkursu Gdynskiej Nagrody Dramatycznej z 2019 r. W 2015 r. ukazała się inna ważna

¹⁹ Vide <http://wydawnictwo.ibl.waw.pl/serie-wydawnicze/dramat-polski.-reaktywacja> (d.d. 01.03. 2021).

²⁰ R. Grzela, *Szukając metafory*, w: *Psychotest czyli antologia dramatów o HIV/AIDS*, red. eadem, Warszawa 2005, s. 3.

²¹ *Mrok jak światło. Antologia dramatów inspirowanych życiem, myślą i twórczością Jana Pawła II*, red. M. Mizera, Warszawa 2007.

²² *Dramaty Modrzejewskiej. Antologia sztuk napisanych dla Teatru w Legnicy*, oprac. R. Urbański, wstęp K. Kopka, Gdańsk 2007.

²³ *Don Kichot uleczony* K. Kopki, reż. J. Głomb (1997), *Ballada o Zakaczwaniu* M. Kowalewskiego, J. Głomba, K. Kopki, reż. J. Głomb (2000), „*Wesele*” raz jeszcze M. Pruchniewskiego, reż. P. Kamza (2001), *Obywatel M. – historia* M. Kowalewskiego, reż. J. Głomb (2002), *Szpital Polonia* P. Kamzy, w jego reż. (2002), *Szawel* R. Urbańskiego, reż. J. Głomb (2004), *Made in Poland* P. Wojcieszka, w jego reż. (2004), *Plac Wolności* L. Raczaka, w jego reż. (2005).

²⁴ *Ikony, pseudoherosi i zwykli śmiertelnicy. Antologia najnowszego dramatu polskiego*, red. E. Manthey, K. Paprocka, P. Grzymisławski, Warszawa 2015.

²⁵ *Polska jest mitem. Nowe dramaty*, red. A. Tomaszewicz, E. Manthey, Warszawa–Łódź 2019.

antologia *Transfer. Teksty dla teatru*, która w poetyce teatralnego „transferu” prezentowała pierwszą na gruncie polskim antologię nie dramatów, ale tekstów „pisanych dla teatru” – poza dramatami kompilacji cytatów, pastiszów, parafraz, scenariuszy dokumentalnych i docudram, remiksów i przeróbek tekstów kultury. Jak przekonywała autorka wyboru Joanna Krakowska, zbiór ilustrował emblematiczną zmianę, która dokonała się w sztuce dramatopisania na gruncie polskim, a mianowicie odejście od antologii „z biblioteki sztuk dramatycznych w domenę tekstów dla teatru”²⁶, których cechą wyróżniającą był aspekt aktualizacji scenicznej. W antologii znalazły miejsce m.in. tytułowy *Transfer!* Dunji Funke, Jana Klaty i Sebastiana Majewskiego, a także *III Furie* Fertacz i Małgorzaty Sikorskiej-Miszczyk, *Sprawa Gorgonowej* Janiczak oraz *Komornicka. Biografia pozorna* Bartosza Frąckowiaka i Weroniki Szczawińskiej.

Równolegle do antologii tematycznych ukazywały się zbiory autorskie sygnowane przez określone wydawnictwa, jak np. *Podróż do wnętrza pokoju* Michała Walczaka i *Zimny bufet* Zyty Rudzkiej, publikacje krakowskiego wydawnictwa Panga Pank w ramach serii *Dramat Współczesny*²⁷, *Parafrazy* Demirskiego, opublikowane przez Wydawnictwo Krytyki Politycznej²⁸, czy numery monograficzne czasopism teatralnych skupione na określonej problematyce, w tym m.in. cztery dramaty o Marcu '68, wydane w „Notatniku Teatralnym”, z głośnym *Zydem* Pałtygi, *Fastrygą* Rudzkiej i *Burmistrzem* Sikorskiej-Miszczyk²⁹. „Notatnik” powrócił do formuły numerów monograficznych poświęconych najnowszej dramaturgii na przełomie 2012 i 2013 r., publikując zeszyt w postaci miniaturowej antologii z komentarzami, zatytułowany *Nowe teksty*, z dramataми Demirskiego, Fertacz, Julii Holewińskiej, Michała Borczucha i Marzeny Sadochy³⁰. Podobną strategię wykorzystał miesięcznik „Dialog”, publikując numery specjalne w serii *Najlepsze z Najlepszych*, poświęcone dramaturgii najnowszej: w 2012 r. *Dramatopisarki dekady*, z utworami Amanity Muskarii (pseudonim Gabrieli i Moniki Muskały), Amejko, Fertacz, Sikorskiej-Miszczyk,

²⁶ J. Krakowska, *Przesiedleni. Wstęp*, w: *Transfer! Teksty dla teatru*, antologia pod red. J. Krakowskiej, Warszawa 2015, s. 8.

²⁷ M. Walczak, *Podróż do wnętrza pokoju*, t. 1–2, Kraków 2009; Z. Rudzka, *Zimny bufet*, Kraków 2012. Warto wspomnieć, że krakowskie wydawnictwo Panga Pank, we współpracy z Katedrą Dramatu Uniwersytetu Jagiellońskiego, promowało najnowszą dramaturgię polską i obcą, inicjując serię wydawniczą *Dramat Współczesny*. Każdy z tomów zawierał omówienie twórczości danego autora, np. D. Kosiński, *Rozpadlina*, w: M. Walczak, *Podróż do wnętrza pokoju*, t. 1, s. 8–23; M. Borowski, M. Sugiera, *Pochwała zapomnienia*, w: Z. Rudzka, *Zimny bufet*, s. 8–32. W latach 1999–2006 seria była wydawana przez Księgarnię Akademicką, od 2007 r. przez wydawnictwo Panga Pank.

²⁸ P. Demirski, *Parafrazy*, Warszawa 2011.

²⁹ „Notatnik Teatralny” 2009, nr 56–57.

³⁰ „Notatnik Teatralny” 2012/2013, nr 68–69 [wywiady, rozmowy, komentarze, analizy] oraz nr 70–71 [antologia nowych tekstów].

Holewińskiej, Rudzkiej i Antoniny Grzegorzewskiej oraz w 2014 r. zeszyt zatytułowany *wolność i...*, z utworami dramatopisarzy polskich i obcych, w tym np.: *Wolność pana Wańka* Jacka Sieradzkiego, *Wysocki* Władysława Zawistowskiego i *Obywatel* K. Pałygi.

Cechą wspólną wymienionych antologii była próba uchwycenia przemian dokonujących się w polskiej rzeczywistości po 1989 r., jak i cech konstytuujących nową dramaturgię, będącą odpowiedzią na zaistniałą sytuację społeczno-ekonomiczną, polityczną, kulturową, religijną. Interwencyjno-rozliczeniowy charakter tekstów zamieszczanych w antologiach z jednej strony, z drugiej próby podsumowań poszczególnych dekad czy też problematyki nowego dramatu stanowiły cechy wyróżniające zbiorów. Hasło projektu Jarzyny „teatr i Polska” wyznaczało zarazem metaforyczny sens przemian dokonujących się nie tylko na gruncie nowej dramaturgii, ale także teatru polskiego, chociażby w odniesieniu do grupy młodych reżyserów, debiutujących na przełomie XX i XXI w. Zmiana pokoleniowa w teatrze polskim, określana przez krytyków i badaczy mianem debiutu „młodszych zdolniejszych”, a po nich „nowych niezadowolonych” (Piotr Gruszczyński)³¹ lub pokoleniem baz@rtu (Krajewska)³², wytworzyła sytuację dogodną do dynamicznego rozwoju nowej dramaturgii, która w wymiarze praktycznym oznaczała niemal jednoczesne pojawianie się nowych tekstów i ich sceniczną prezentację. „Scenopisanie” nowego dramatu stało się orężem przemian dokonujących się w teatrze i dramacie, a zarazem symbolicznym gestem procesu dramatykacji rzeczywistości. Aktualność poruszanej problematyki, typów prezentowanych bohaterów, jak i nowe sposoby narracji dramaturgicznej wyznaczały konteksty teatralnej (r)ewolucji, bo, jak pisał Gruszczyński: „Podoba mi się młody teatr, jego wrażliwość i wyczulenie na nową codzienność, w której młodzi reżyserzy próbują odbudować mity, odszukać nowe tropy symboliczne, stworzyć poetykę zdolną usankcjonować mądrość teatru i podtrzymać jego podupadający i nadgryziony przez komercję autorytet”³³.

Antologizowanie

Na tle przemian dokonujących się w procesie modelowania antologii nowego dramatu równie ciekawie prezentują się zmiany w podejściu do antologizowania, które staje się praktyką teoretycznoliteracką bądź strategią metodologiczną, usiłującą jeśli nie dramatyzować rzeczywistość, to patrzeć na rzeczywistość

³¹ P. Gruszczyński, *Młodszy zdolniejszy*, w: idem, *Ojcobójcy. Młodszy zdolniejszy w teatrze polskim*, Warszawa 2003, s. 17–27 [pierwodruk: „Dialog” 1998, nr 3]; Ł. Drewniak, *Tsunami młodości*, w: *Strategie publiczne, strategie prywatne. Teatr polski 1990–2005*, red. T. Plata, Izabelin 2006, s. 102–119.

³² A. Krajewska, *Dramat współczesny. Teoria i interpretacja*, Poznań 2005, s. 221.

³³ P. Gruszczyński, op. cit., s. 27.

z dramatycznego punktu widzenia, by, jak zaproponowali redaktorzy tomów *Polski dramatycznej*, możliwa stała się identyfikacja i opisanie „wpływu sztuki dramatyczno-teatralnej na rozmaite przejawy życia zbiorowego i indywidualnego”³⁴. W tym sensie antologie nowego dramatu przestają być jedynie zbiorami/wyborami nowych sztuk, stając się antologiami dyskursów dramatycznych. Proces ewolucji ilustrują nie tylko antologie, ich układ i proponowane przez antologistów wybory tekstów, ale także zawarte w poszczególnych zbiorach komentarze i rozpoznania badawcze. Potwierdzają one zmiany dokonujące się w definiowaniu dramatu jako gatunku i antologii jako zbioru tekstów oraz ich stopniowego wychylenia w stronę antologizowania nowej dramatyczności jako strategii pełniącej funkcje deskrypcyjne i perswazyjne.

Wstępy zamieszczone w *Pokoleniu porno* i *Made in Poland* reprezentowały typy omówień wprowadzających w problematykę nowej dramaturgii. Stanowiły rodzaj wypowiedzi-manifestów popierających utwory, które, przynajmniej do pewnego czasu, nie były zauważane przez krytykę teatralną. Nowe dramaty cechowała autentyczność w sposobie oceny i prezentacji polskiej rzeczywistości, co pozwoliło Pawłowskiemu porównać je do Szekspirowskich „kronik naszych czasów”³⁵. Równie ciekawie prezentowała się forma „dramatu niesmacznego”, nosząca cechy opisywanej rzeczywistości: „poszarpana, gorączkowa, często niespójna i nielogiczna”³⁶, a jednocześnie próbująca opowiedzieć „o ludziach żyjących pod ciśnieniem współczesnej cywilizacji”³⁷. Dramatyzacja rzeczywistości coraz intensywniej wnikała w strukturę nowego dramatu. Jego pokoleniowy wymiar ze zdwojoną siłą uzmysławiał, że to, co w dramacie nowe, „nie przypomina niczego, co pisano dotąd w Polsce dla sceny”³⁸, że autorzy sztuk „próbują ze szczegółami opisać siebie i swoje środowisko, być może po raz pierwszy w takiej skali w historii polskiego dramatu”³⁹. *Pokolenie porno* było pierwszą antologią współczesnego dramatu po roku 1989⁴⁰. Wywołało nie tylko zainteresowanie nową dramaturgią, ale także wzrost liczby premier teatralnych. Jak policzył Pawłowski, tylko w dwóch sezonach 2003/2004 i 2004/2005 powstało ponad dwadzieścia przedstawień nowego dramatu. Dwa lata później ukazała się

³⁴ *Polska dramatyczna 1. Dramat i dramatyzacje w XX wieku*, red. M. Borowski, M. Sugiera, Kraków 2012, s. 14, oraz *Polska dramatyczna 2. Dramat i dramatyzacje w XVIII i XIX wieku*, red. M. Sugiera, Kraków 2014.

³⁵ *Pokolenie porno...*, s. 5.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 6.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Wcześniejsze wybory to: *Antologia dramatu*, wybór i posłowie J. Koenig, t. 1–2, Warszawa 1976; *Antologia dramatu polskiego 1918–1978*, wybór S. W. Balicki, oprac. S. W. Balicki i S. Marczak-Oborski, t. 1–2, Warszawa 1981; *Stwarzanie światów. Antologia współczesnego dramatu polskiego*, wybór i oprac. B. Urbankowski, cz. 1, Warszawa 1995.

antologia *Made in Poland*, zbierająca dramaturgię „naocznych świadków”, którzy „nie czekając, aż się polska współczesność ucukruje – rejestrują ją i analizują za pomocą sztuk teatralnych”⁴¹. Stopniowo ewoluował język nowego dramatu, już nie tak brutalny i wulgarny, jak wcześniej. Stopniowo pojawiały się coraz ciekawsze strategie autorskie, uwzględniające wyszukane formy dramatyczno-teatralne, choć, jak podkreślał autor wyboru *Pokolenia porno*, wcale nie była to antologia:

[...] najlepszych polskich sztuk, jakie powstały po roku 2000. Wybierając dramaty do tej książki, nie szukałem literackich pereł, sztuk skończonych i dobrze skrojonych. Szukałem autentycznych świadectw polskiej rzeczywistości, tekstów, które wdzierają się pod naskórek życia i docierają do prawdy. Szukałem autorów, których boli to, co się wokół nich dzieje i którzy próbują dać temu artystyczny wyraz, nawet jeśli nie zawsze i nie do końca im się to udaje⁴².

Zmiany dokonujące się w nowym dramacie zostały zauważone także w dwuczęściowym cyklu *Transformacji*. Jak pisał Kopciński we wstępie do pierwszej antologii, dopiero zebranie tekstów ostatniego dziesięciolecia XX w. pozwoliło „wydobywać wspólny, paraboliczny sens zebranych tu dramatów, czytanych od początku, razem i w nowym kontekście”⁴³. Zauważono, że najciekawsze utwory lat dziewięćdziesiątych XX w., określone mianem „dramatów przejścia” bądź „dramatów niedokonanej transformacji”, napisali autorzy należący do trzech różnych pokoleń: ciągle aktywni weterani i zdolni debiutanci, autorzy zawodowo piszący dla teatru, jak i twórcy sięgający po gatunek dramatyczny okazjonalnie. Wszystkich połączyło przekonanie, że „dramat stał się czułym narzędziem poznania i ekspresji”⁴⁴, gatunkiem, który zyskuje „literackie wyrafinowanie”⁴⁵ dzięki wprowadzeniu do utworów licznych odniesień intertekstualnych, przemieszania stylów, poetyk i konwencji dramatycznych, a także języka strategii i formatów medialnych. Transformacja dramatu, jak zauważał Kopciński, oznaczała zarazem jego otwarcie na „pisanie dla teatru”, mogące dramatyzować rzeczywistość, ponieważ:

Uwolniona po 1989 roku energia społeczna nie szukała narracji i dramatyzacji, ale ujścia, i dopiero gdy rozpedzone koło historii zaczęło miażdżyć swoje nowe ofiary, ludzi na różne sposoby wykluczonych, oszukanych, wykorzystanych, ośmieszonych, ubezwłasnowolnionych, powróciła potrzeba wytlumaczenia i opracowania konfliktu⁴⁶.

⁴¹ R. Pawłowski, *Dramaturgia niemoralnego niepokoju*, w: *Made in Poland*, s. 8.

⁴² R. Pawłowski, *Wstęp*, w: *Pokolenie porno...*, s. 5.

⁴³ J. Kopciński, *Przejście. Dramaturgia końca XX wieku*, w: *Transformacja*, t. 1, s. 7.

⁴⁴ Ibidem, s. 5, oraz J. Kopciński, *Rodzina na swoim. Dramaturgia początku XXI wieku*, w: *Transformacja*, t. 2, s. 5.

⁴⁵ J. Kopciński, *Przejście*, s. 17.

⁴⁶ Ibidem, s. 33.

Zmiana miała dokonać się właśnie dzięki nowemu dramatowi i „dekadzie dramatopisarzy”, jak określił pierwsze lata XXI w. Kopciński w *Transformacji II*. Okres ten przyniósł utwory „najbardziej współczesne”, dramat rozpięty między „tragedią i komedią, powagą i parodią, realizmem i ekspresjonizmem, dosłownością i symbolicznością, z roku na rok bardziej dojrzały i wydający prawdziwe perły – dramat najnowszy”⁴⁷.

Zmianę strategii antologizowania nowej dramaturgii – od form nienajlepszych i nie do końca udanych (Pawłowski) po prawdziwe perły (Kopciński) – podsumowała przedostatnia z antologii w wyborze Krakowskiej. *Transfer!* to zbiór zawierający nie utwory dramatyczne, ale teksty dla teatru, pisane zgodnie z postdramatyczną koncepcją Hansa-Thiesa Lehmana, który uważał, że:

[...] krok w stronę teatru postdramatycznego został postawiony w chwili, kiedy wszystkie środki teatralnego wyrazu zostały pod względem ważności zrównane z tekstem czy też mogły obywać się bez niego. [...] W postdramatycznych formach teatralnych tekst, który (jeśli w ogóle) przenosi się na scenę, stanowi już tylko równouprawniony element pewnej gestycznej, muzycznej, wizualnej etc. całości⁴⁸.

Antologia tekstów dla teatru to, co nowe w dramacie polskim, a raczej w pisaniu dla teatru i jego antologiach, ukazuje na kilku płaszczyznach, m.in.: w kontekście nowych sposobów pracy i „pisania na scenie”, nowego zawodu dramaturga, nie dramatopisarza, nowych tematów i strategii autorskich, a także nowych sposobów zaangażowania i budowania relacji twórców przedstawienia z publicznością. Krakowska trafnie uzasadnia wybór sztuk, jak i zmiany, które dokonały się w teatrze polskim za sprawą nowego dramatu:

Transfer! jest zatem świadectwem realnej zmiany, jaka zaszła w teatrze. Zmiany odnoszącej się tak do tematów podejmowanych na scenie, jak i do sposobów ich przedstawiania, do relacji z widownią i do zadań w obrębie zespołu artystycznego. Teksty dla teatru – pisane dla konkretnych twórców, teatrów i widowni, a w antologii wydobyte z pierwotnych kontekstów – unaocniają skalę tej zmiany. Rewolucjonizują bowiem nie tylko myślenie o teatrze jako miejscu debaty społecznej, ale także myślenie o dramacie jako rodzaju literackim. Wprowadzamy oto do literatury nowy gatunek, który nie mieścił się dotąd w jej zwyczajowych ramach. Dotąd teksty dla teatru funkcjonowały jedynie na scenie, a niekiedy w krążących prywatnymi kanałami maszynopisach, teraz zostają utrwalone drukiem nie tyle jako archiwalne zapisy historycznych artefaktów, ile jako teksty przesiedlone – do ponownego zagospodarowania w teatrze, w literaturze, w refleksji teoretycznej, w polityce⁴⁹.

⁴⁷ J. Kopciński, *Rodzina na swoim*, s. 46.

⁴⁸ H.-T. Lehmann, op. cit., s. 59.

⁴⁹ J. Krakowska, op. cit., s. 12.

Próba podsumowania

Ewolucja obejmująca najnowszą dramaturgię i jej antologię – mieszcząca się w zaproponowanym w tytule artykułu autorskim pojęciu: od antologii do antologizowania – odzwierciedla, w pewnym sensie, kres dramatu jako gatunku literackiego w teatrze postdramatycznym, bo, jak zauważają Artur Grabowski i Jacek Kopciński, redaktorzy tomu *Dramat w tekście – tekst w dramacie*: „Teatr w epoce postdramatycznej wydaje się nie potrzebować dramatu jako tekstu literackiego, wystarczają mu słowa do użytku scenicznego”⁵⁰. Tym samym antologia przestaje być tylko zbiorem tekstów nowego dramatu, stając się zbiorem/wyborem dyskursów współczesnego teatru, traktujących o aktualnej rzeczywistości i zmianach w niej zachodzących. Tytułowe antologizowanie można zatem rozpatrywać nie tylko na płaszczyźnie autorskich wyborów każdego z antologistów, ich przemyślanych zabiegów selektywnych czy retorycznych, dokonujących się na określonej grupie tekstów, ale także znacznie szerzej, jako rodzaj strategii dyskursywnej definiującej przemianę współczesnego dramatu i teatru. W takim też znaczeniu rozumiane jest opisane w artykule zjawisko antologizowania.

W kontekście podejmowanych rozważań pojawiają się także pytania dotyczące natury samego tekstu dramatycznego, ewoluującego od klasycznie rozumianego dramatu ku tekstom dla teatru. Problem ten jest rozpatrywany obecnie przez wielu badaczy, m.in. przez Wojciecha Balucha i Dariusza Kosińskiego, i stanowi jedno z ważniejszych pytań humanistyki postdramatycznej. Zdaniem Balucha twórczość dramatopisarska i dramaturgiczna jawi się jako „nowatorska” m.in. dzięki strategiom i mechanizmom tekstotwórczym wpisanym w najnowszy dramat, które decydują o spójności tekstu lub jej braku⁵¹. Rozważania Kosińskiego koncentrują się z kolei na próbie zredefiniowania pojęcia „dramaturgia”, które, zgodnie z performatywnym sposobem rozumienia, określa:

[...] tę część złożonego i nieprzerwanego procesu ustanawiania rzeczywistości pozateatralnej, która dotyczy kompozycji działań i wypadków, układu i przebiegu tego, co się dzieje i jak jest postrzegane, doświadczane. [...] W uproszczeniu dramaturgia to zatem działanie, praca tego, co czynione. Określenie paradoksalne, ale zarazem precyzyjne: czyni się coś i to czynienie tworzy pewien proces, który sam jest pracą, rozumianą jako „przebieg” i jako „cel”, „rezultat”, „efekt”. Innymi słowy – to określony przebieg działań stanowi „efekt” dramatu, jego zdo-
bycz, jego – nazwijmy to tak – wiedzę. [...] Jeśli znaczeniem dramatu i jego rezultatem jest akcja, to fundamentalną kategorią jego opisu jest dramaturgia rozumiana jako układ, kompozycja tego, co czynione. Kompozycja ma przy tym – co koniecznie trzeba podkreślić –

⁵⁰ A. Grabowski, J. Kopciński, *Dramat – przedmiot do odnalezienia (słowo wstępne)*, w: *Dramat w tekście – tekst w dramacie*, red. A. Grabowski, J. Kopciński, Warszawa 2014, s. 7.

⁵¹ W. Baluch, *Nowe praktyki pisanie dramatu z perspektywy klasycznych teorii spójności tekstu*, w: *Dramat w tekście – tekst w dramacie*, s. 198.

charakter dynamiczny, częściowo wynikający z zakładanego przebiegu, częściowo wyłaniającego się i/lub modyfikowanego w trakcie działań modelu, wzorca kulturowego⁵².

Antologie i zjawisko antologizowania nowego dramatu będą więc powracały do wciąż aktualnych pytań o istotę dramatu już nie jako gatunku literackiego, ale tekstów pisanych dla teatru, dramatu oznaczającego „rzeczy czynione” w określonej rzeczywistości i mogącego tę rzeczywistość przekształcać i dramatyzować. W tym sensie proces antologizowania może być rozumiany także jako *summa* dyskursów dramatycznych.

Bibliografia

- Antologia dramatu polskiego 1945–2005*, wybór i oprac. J. Kłossowicz, t. 1–2, Warszawa 2007.
- Baluch, Wojciech, *Nowe praktyki pisania dramatu z perspektywy klasycznych teorii spójności tekstu*, w: *Dramat w tekście – tekst w dramacie*, red. A. Grabowski, J. Kopciński, Warszawa 2014, s. 198–207.
- Dramaty Modrzejewskiej. Antologia sztuk napisanych dla Teatru w Legnicy*, oprac. R. Urbański, wstęp K. Kopka, Gdańsk 2007.
- Drewniak, Łukasz, *Tsunami młodości*, w: *Strategie publiczne, strategie prywatne. Teatr polski 1990–2005*, red. T. Plata, Izabelin 2006, s. 102–119.
- Echa. Repliki. Fantazmaty. Antologia nowego dramatu polskiego*, red. M. Sugiera, A. Wierzchowska-Woźniak, Kraków 2005.
- Grabowski, Artur, Kopciński, Jacek, *Dramat – przedmiot do odnalezienia (słowo wstępne)*, w: *Dramat w tekście – tekst w dramacie*, red. A. Grabowski, J. Kopciński, Warszawa 2014, s. 7–26.
- Gruszczyński, Piotr, *Młodzi zdolniejsi*, w: idem, *Ojcobójcy. Młodzi zdolniejsi w teatrze polskim*, Warszawa 2003, s. 17–27.
- Grzela, Remigiusz, *Szukając metafory*, w: *Psychotest czyli antologia dramatów o HIV/AIDS*, red. R. Grzela, Warszawa 2005, s. 3–7.
- Ikony, pseudoherosi i zwykli śmiertelnicy. Antologia najnowszego dramatu polskiego*, red. E. Manthey, K. Paprocka, P. Grzymisławski, Warszawa 2015.
- Kopciński, Jacek, *Przejsięcie. Dramaturgia końca XX w.*, w: *Transformacja. Dramat polski po 1989 roku. Antologia*, wybór i wstęp J. Kopciński, t. 1, Warszawa 2012, s. 5–35.
- Kopciński, Jacek, *Rodzina na swoim. Dramaturgia początku XXI wieku*, w: *Transformacja. Dramat polski po 1989 roku. Antologia*, wybór i wstęp J. Kopciński, t. 2, Warszawa 2013, s. 5–46.

⁵² D. Kosiński, *Performatyka. W(y)prowadzenie*, Kraków 2016, s. 47–48. Badacz powraca do rozważań w tekście *Dramaturg jako medium*, wyróżniając dramaturgię aktora i widza. Vide idem, *Dramaturg jako medium*, w: *Dramaturg w teatrze, literaturze, sztuce. Dramaturgia – nowe horyzonty*, red. W. Baluch i A. Krajewska, Poznań 2019, s. 17–32.

- Kosiński, Dariusz, *Dramaturg jako medium*, w: *Dramaturg w teatrze, literaturze, sztuce. Dramaturgia – nowe horyzonty*, red. W. Baluch, A. Krajewska, Poznań 2019, s. 17–32.
- Kosiński, Dariusz, *Performatyka. W(y)prowadzenie*, Kraków 2016.
- Krajewska, Anna, *Dramat współczesny. Teoria i interpretacja*, Poznań 2005.
- Krajewska, Anna, *Pisanie jako dramatyzacja*, „Przestrzenie Teorii” 2008, nr 10, s. 5–7.
- Krakowska, Joanna, *Przesiedleni. Wstęp*, w: *Transfer! Teksty dla teatru*, antologia pod red. J. Krakowskiej, Warszawa 2015, s. 7–12.
- Lehmann, Hans-Thies, *Teatr postdramatyczny*, przeł. D. Sajewska, M. Sugiera, Kraków 2004.
- Made in Poland. Dziewięć sztuk teatralnych z Polski w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2006.
- Majchrowski, Zbigniew, *Szczątki założycielskie*, w: *20-lecie. Teatr polski po 1989*, red. D. Jarząbek, M. Kościelniak, G. Niziołek, Kraków 2010, s. 7–19.
- Mrok jak światło. Antologia dramatów inspirowanych życiem, myślą i twórczością Jana Pawła II*, red. M. Mizera, Warszawa 2007.
- Pawłowski, Roman, *Dramaturgia niemoralnego niepokoju*, w: *Made in Poland. Dziewięć sztuk teatralnych z Polski w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2006, s. 5–11.
- Pawłowski, Roman, *Wstęp*, w: *Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne. Antologia najnowszego dramatu polskiego w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2004, s. 5–20.
- Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne. Antologia najnowszego dramatu polskiego w wyborze Romana Pawłowskiego*, red. H. Sułek, Kraków 2004.
- Polska dramatyczna 1. Dramat i dramatyzacje w XX wieku*, red. M. Borowski, M. Sugiera, Kraków 2012.
- Polska jest mitem. Nowe dramaty*, red. A. Tomasiewicz, E. Manthey, Warszawa–Łódź 2019.
- Psychotest czyli antologia dramatów o HIV/AIDS*, red. R. Grzela, Warszawa 2005.
- TR/PL: Bajer/Kochan/Masłowska/Sala/Wojcieszek. Antologia nowego dramatu polskiego*, red. A. Tuszyńska, Warszawa 2006.
- Trans/formacja. Dramat polski po 1989 roku. Antologia*, wybór i wstęp J. Kopciński, t. 1, Warszawa 2012; t. 2, Warszawa 2013.
- Transfer! Teksty dla teatru*, antologia pod red. J. Krakowskiej, Warszawa 2015.

ANNA SOBIECKA – dr hab., literaturoznawca i teatrolog, prof. Akademii Pomorskiej w Słupsku. Autorka monografii poświęconych dramatopisarstwu Michała Bałuckiego, krytyce teatralnej przełomu XIX i XX w. oraz monograficznych opracowań związanych z historią i współczesnością teatru w Słupsku. Zainteresowania badawcze skupia wokół: historii teatru i dramatu polskiego XIX i XX w., najnowszej dramaturgii polskiej po 1989 r., zagadnień związanych z funkcjonowaniem teatru lokalnego oraz pograniczem badań teatralnych i transkulturowych.